

MĂRTURII DOCUMENTARE REFERITOARE LA ACTIVITĂȚILE ECONOMICE ALE EVREILOR DIN JUDEȚUL CÂMPULUNG ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI XX

*

DOCUMENTARY TESTIMONIES REGARDING THE ECONOMIC ACTIVITIES OF JEWS IN CÂMPULUNG COUNTY IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

*

DONNÉES DOCUMENTAIRES SUR LES ACTIVITÉS ÉCONOMIQUES DES JUIFS DANS LE COMTÉ DE CÂMPULUNG AU COURS DE LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XXE SIÈCLE

drd. Cezar Paul OLARIU¹

Rezumat: Încă de la începutul secolului XX Bucovina înregistrase un salt extraordinar în ceea ce privește dezvoltarea economică, schimburile comerciale, creșterea populației, dezvoltarea culturii și a vieții sociale, nediscriminarea persoanelor de naționalități sau religii diferite. Largo sensu, provincia a cunoscut apoi un trend de dezvoltare ascendent în prima jumătate a secolului XX, chiar dacă aceasta a traversat două războaie mondiale și și-a schimbat apartenența statală, trecând de la Imperiul Austro-Ungar la regatul României.

Dezvoltarea continuă a regiunii s-a datorat în principal bunei conviețuirii la toate nivelurile (social, cultural, economic) între toate minoritățile naționale, a lipsei de discriminare etnică sau religioasă, acestea găsind posibilitatea de a se „reinventa” din punct de vedere economic și social.

Prezentul articol, bazat în totalitate pe resurse arhivalice, încearcă să pună în evidență aportul evreilor la viața economică din județul Câmpulung în perioada României Mari.

Cuvinte cheie: Bucovina, județul Câmpulung, evrei, dezvoltare economică, industrie, afaceri, balneoclimateric

*

Abstract: Since the beginning of the 20th century, Bucovina had registered an extraordinary leap in terms of economic development, trade, population growth, development of culture and social life, non-discrimination of people of different nationalities or religions. Largo sensu, the province then experienced an upward development trend in the first half of the 20th century, even though it went through two world wars and changed its state affiliation, passing from the Austro-Hungarian Empire to the Kingdom of Romania.

The continuous development of the region was mainly due to the good coexistence at all levels (social, cultural, economic) between all national minorities, to the lack of ethnic or religious

¹ Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava - Facultatea de Istorie și Geografie, Studii doctorale - domeniul Istorie, olariu_cezar@yahoo.com

discrimination, they finding the possibility to “reinvent” themselves from an economic and social point of view.

The present article, based entirely on archival resources, tries to highlight the contribution of Jews to the economic life of the Câmpulung county during the Greater Romania period.

Keywords: Bukovina, Câmpulung County, Jews, economic development, industry, business, balneary.

*

Résumé: Depuis le début du XXe siècle, la Bucovine a enregistré un bond extraordinaire en termes de développement économique, de commerce, de croissance démographique, de développement de la culture et de la vie sociale, de non-discrimination des personnes de nationalités ou de religions différentes. Largo sensu, la province a ensuite connu une tendance de développement à la hausse dans la première moitié du XXe siècle, même si elle a traversé deux guerres mondiales et a changé son affiliation étatique, passant de l'Empire austro-hongrois au Royaume de Roumanie.

Le développement continu de la région était principalement dû à la bonne coexistence à tous les niveaux (social, culturel, économique) entre toutes les minorités nationales, à l'absence de discrimination ethnique ou religieuse, ces dernières trouvant la possibilité de se "réinventer" d'un point de vue économique et point de vue social.

Le présent article, entièrement basé sur des ressources archivistiques, tente de mettre en évidence la contribution des Juifs à la vie économique du comté de Câmpulung pendant la période de la Grande Roumanie.

Mots-clés: Bucovine, comté de Câmpulung, juifs, développement économique, industrie, commerce, balnéo-climatérique.

Introducere

Subiectul tratat în articolul nostru prezintă un dublu paradox. **Pe de o parte**, deși nu este tratat amănunțit în lucrările de specialitate, specialiștii și publicul larg „știu” că etnicii evrei din districtul politic (până în 1918) iar din 1919 județul Câmpulung au avut o contribuție fundamentală la dezvoltarea economică a Bucovinei în general și a regiunii Câmpulung (cu localitățile urbane Câmpulung Moldovenesc, Gura Humorului și Vatra Dornei) în special, în vremea stăpânirii imperiale austriece (1774-1918), dominând de o manieră absolută meșteșugurile și comerțul din zonă. Situația este ilustrată cum nu se poate mai bine în amintirile românului ardelean Traian Roșu, voluntar în armata română, prezent în ianuarie 1918 în orașul Câmpulung Moldovenesc. Acesta consemna următoarele: „Comerțul și industria era exclusiv în mâna evreilor, foarte numeroși în însuși orașul Câmpulung, care însă trăiau în destul de bună armonie cu românii, din motivul că evreul din Bucovina se deosebia foarte tare de cel din Ardeal, acesta din urmă făcând cauză comună cu ungurii și concurând chiar cu ungurii în lupta de asuprire a elementului românesc, ceia ce la evreii din Bucovina nu era cazul”².

Pe de altă parte, participarea evreilor la viața economică a județului bucovinean Câmpulung în vremea României Mari nu a fost încă tratată sistematic pe baza documentelor arhivalice. Articolul nostru își propune să aducă o contribuție

² Traian Roșu, *Amintiri în legătură cu unirea Bucovinei și intrarea armatei române*, în Ion I. Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul Unirii. 1918*, Cernăuți, Tiparul Glasul Bucovinei, 1938, p. 353.

minimală la acest subiect, introducând în circuitul științific o serie de documente inedite aflate în depozitele Serviciului Județean Suceava al Arhivelor Naționale.

Evreii în economia județului Câmpulung

Din documentele inedite identificate în arhivele sucevene, rezultă faptul că evreii din județul Câmpulung dominau în principal afacerile legate de industria lemnului, comerț și servicii. În continuare, punem la dispoziția cititorului o serie de informații ilustrative sub acest aspect.

Astfel, în perioada 1905 - 31 decembrie 1928, a funcționat în Vama o exploatare de lemn care a aparținut domnului Moses Eisenkraft, menționat cu contractul de exploatare nr. Cg 400/10 din 6 august și protocolul semnat în 18 septembrie 1905. Proprietarul a cesionat apoi afacerea în 25 octombrie 1905 către numitul Oscar Kreindler, proprietarul unei firme cu sediul la Cernăuți și punct de lucru în localitatea Vama.

Oscar Kreindler era reprezentatul legal al firmei „Molidul”, așa cum reiese din documentul întocmit de Comuna Gemenea nr. 82 din 8 martie 1923, ca răspuns la adresa Prefecturii nr. 2332 din 29 martie 1923³. Din adresa nr. 3878 din 30 martie 1923, trimisă ca răspuns la circulara nr. 1851 a prefecturii Câmpulung privind situația fabricilor din zona Vama din data de 21 februarie 1923, aflăm că societatea în cauză avea un capital social de 10.000.000 lei, o producție de 700 de vagoane/an și un număr de angajați de 180 de persoane⁴.

Prin adresa nr. 1168 din 19 septembrie 1921 a Prefecturii Cernăuți, numitul Israel Wagner din comuna Floceni, județul Câmpulung, primește permisiunea de modernizare a unui ferăstrău cu roată hidraulică de 17 H(orse).P(ower) = cai putere.⁵ Firma în cauză era construită pe terenul lui Israel Wagner, avea 2 lucrători și un capital investit de 20.000 de lei. Producția declarată era de 400 m³ scândură pe an, așa cum reiese din documentul cu nr. 58 din 4 martie 1923⁶.

În anul 1924, avocatul Josef Kissman din Cernăuți trimitea o adresă către Prefectura Județului Câmpulung, prin care înștiințează că următoarele persoane: Leiser Kissman, Nachmann Wald și Benjamin Kissman, toți industriași din Gura Humorului, au deschis întreprinderea de cherestea din Stulpicani, unde obțineau material lemnos din brad și fag, pe fierăstrăul pe care-l cumpăraseră de la firma „Heinrich Frankl și Fii”. Fierăstrăul în cauză era arendat de la firma „Feredeul”. Din adresă mai reiese că numitul Josef Scherzer, „mașinist autorizat” era conducătorul tehnic al fabricii,

³ Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale (SJANS), fond *Prefectura Județului Câmpulung*, dosar 38/1923, f. 7.

⁴ *Ibidem*, dosar 38/1922, f. 2.

⁵ *Ibidem*, dosar 17/1920, f. 51.

⁶ *Ibidem*.

avocatul Kissman menționând că el și cei trei industriași menționați în adresă sunt cetățeni români⁷.

Prin adresa cu nr. 5665 din data de 14 aprilie 1921, firma Sigmund Picker din Pojorâta cerea reconstruirea unui fierăstrău de apă numit destul de straniu „Fabrică de lână de lemn cu putere de apă combinată cu putere de vapor”. Deoarece fabrica fusese distrusă în război, se depuneau planuri pentru aducțiunea râului Moldova și construirea unui stăvilă, precum și planurile pentru reconstruirea fabricii⁸.

Firma în cauză depune și cererea nr. 16645 din luna mai în anul 1928, care viza mărirea fabricii, împreună cu planurile aferente. În cerere sunt menționate o serie de utilaje pe care nu le-au avut (și nici nu le au, cu siguranță), multe gater care acționează în județul Suceava, în anul de grație 2023. Pentru exemplificare extragem din documentul în cauză următoarele:

„Puterea hidraulică nu se mai folosește în prezent. Puterea mașinii de vapor este de 120 H.P. și se va utiliza pentru punerea în funcțiune a următoarelor mașini:

I. Mașini vechi instalate în hală:

- 4 buc. gealee pentru lână de lemn de 5 H.P. – 20 H.P.
- 1 buc. presă lână de lemn de 5 H.P. – 5 H.
- 1 buc. dinamo pentru iluminat – 2 H.P.
- 1 buc. strung în atelier mecanic – 2 H.P.
- 1 buc. mașină de găurit – 2 H.P.
- 1 buc. mașină de geluit – 2 H.P.

II. Mașini la ferăstrăul de lemn existent:

- 1 buc. Gater de 24 – 18 H.P.
- 1 buc. Gater de 18 – 16 H.P.
- 1 buc. Gater de 14 – 10 H.P.
- 2 buc. ferăstrău circular – 5 H.P.
- 1 buc. ferăstrău pendular – 5 H.P.

III. Mașini noi instalate în hală pentru lâna de lemn:

- 7 buc. gealee pentru lâna de lemn 5 H.P. – 35 H.P.
- 1 buc. gealău pentru geluitul scândurilor – 5 H.P.
- 1 buc ferăstrău pendular – 5 H.P.
- 1 buc ferăstrău circular – 5 H.P.
- 2 buc. tocile a 2 H.P. – 4 H.P.
- pentru punerea în mișcare a transmașinei – 5 H.P.
- 2 bucăți prese pentru talăși a 5 H.P. – 10 H.P.

Total – 166 H.P.”⁹.

Societatea pentru industria lemnului „Paltinul”, cu sediul în Cernăuți, str. Dr. Reiss nr. 3, reprezentată prin numiții Jakob Wiznitzer și Salomon Simche adresa către

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, f. 111.

⁹ *Ibidem*, f. 154

Prefectura Cernăuți cererea cu nr. 4638 din 14 aprilie 1921, solicitând construirea unei fabrici de scândură cu un fierăstrău cu patru gater și un fierăstrău circular exploatat cu forța aburului în Păltinoasa, comuna Capu Codrului. Aceștia primesc aprobarea prin adresa nr.1769 din 24 august 1921¹⁰.

În anul 1925 s-au făcut modernizări la „Fabrica de cherestea cu abur a firmei industria de lemn Paltinul” iar din comisia de recepție, efectuată pe data de 9 martie 1925, figura ca reprezentant din partea prefecturii domnul Bernhard Buchen iar reprezentant tehnic din partea firmei „Paltinul” domnul Salomon Simche. Pe lângă noile amplasamente și creșterea spațiului de producție apar două elemente noi: o mașină cu vapor semi-stabilă de 120 H.P., produsă de firma Wolf din Magdemburg și o locomobilă de 25 de H.P., produsă de Hofnerr Schrantz din Budapesta¹¹.

Pe lângă acestea, aici mai exista un motor pe benzină și un dinam de 25 KW, ce asigurau energia pentru toate instalațiile. Astfel, energia era folosită pentru funcționarea unui gater de 30 de toluri, a unui gater de 36 de toluri, a unui gater de 18 toluri și a unui gater de despiciat, patru fierăstraie circulare și 3 fierăstraie cu pendulă.

În atelierul mecanic se găseau un strung și o mașină de găurit, puse în funcțiune prin curele de la mașina centrală cu vapor. Pentru alimentarea mașinei cu vapor cu apă s-a construit o fântână de 9 metri, din care apa era extrasă printr-o pompă centrifugată, pusă în funcțiune de un motor electric de 4 H.P¹².

Aron Heringher și Saidel Schächter din Fundul Moldovei cer construirea în Pojorâta a unui fierăstrău cu apă, prin documentația cu numărul nr.10549, depusă la Prefectura Câmpulung în data de 28 august 1920¹³. A fost primit avizul de funcționare cu numărul 11.162 din 19 august 1921, prin care firma își dezvoltă activitatea prin construirea unui bătlău de apă și a unei mori. Pentru moară se fac construcții necesare pentru captarea unui izvor din apropiere, iar energia produsă este de 20 H.P¹⁴.

Printr-un memoriu justificativ Aron Heringher și Schächter a prezentat prefecturii Câmpulung, în adresa nr. 488 din 1 aprilie 1934, faptul că firma a introdus în exploatare o masină pentru fabricarea cuielor de lemn pentru cizmărie, solicitând aprobarea de funcționare¹⁵. Aceștia prezintă spre justificare decizia aprobată și publicată în Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 443, publicat în Monitorul Oficial nr. 7 din 2 aprilie 1925.

Mașina pentru fabricarea cuielor de lemn era formată dintr-un ferăstrău circular, o mașină de despiciat și o mașină pentru ascuțitul cuielor. Dar, deoarece existau probleme în desfăcerea pe piață a produselor din lemn, datorită situației economice grele din 1933-1934, a mai fost introdusă o mașină pentru fabricarea scobitorilor. Mașina de făcut scobitori era formată dintr-o masină de decojit și o

¹⁰ *Ibidem*, dosar 24/1921, f. 2.

¹¹ *Ibidem*, f. 3.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, dosar 26/1921, f. 1.

¹⁴ *Ibidem*, f. 11.

¹⁵ *Ibidem*, f. 65.

mașină de tăiat prin apăsare. Printr-o adresă de la jandarmerie la data de 14 februarie 1933, aflăm că mai exista și o fabrică de talaj pe numele Aron Heringher și Schächter în comuna Pojorâta¹⁶.

Firma Jurgau and Co. din comuna Breaza, prin Jakob Jurgrau, depune adresa cu nr. 10095 în data de 28 iulie 1921, pentru a construi un sistem de două gateri și un fierăstrău circular care urma să folosească apă din râul Moldova¹⁷. Se mai preciza că firma urma să facă toate lucrările necesare aducerii apei și folosirii ei, pentru a pune în mișcare roata hidraulică, arătându-se că „puterea roții hidraulice transmite puterea prin curele legate de mijlocul ei ce învârtă o roată dințată”¹⁸.

Firma s-a dezvoltat, iar în data de 28 august 1924 era depusă o cerere de instalare în fabrica de cherestea a unui sistem „Lanz” cu 40 H.P., semnatarul cererii fiind un anume Adolf Gelber¹⁹. La filiala județeană Suceava a Arhivelor Naționale există o cerere a acestei firme, din data de 29 noiembrie 1928, alături de planurile aferente, vizând aprobările necesare pentru un nou fierăstrău pendular și un pisător de scoarță. Se precizează faptul că și celelalte mașini au fost aprobate și inspectate de către prefectură, în situația aceasta aflându-se inclusiv un aparat „Minimax” pentru hală și un extractor pentru ascuțit fierăstrăul. Aceste documente au fost trimise de firma „Eiferman & Gelber Fabrica de Cherestea Breaza”, condusă de J. Eifermann și A. Gelber²⁰.

Firma se transformă din nou și își schimbă proprietarii, așa cum reiese dintr-un schimb de documente între Primăria Comunei Breaza și Prefectura Câmpulung. Brevetul și autorizația nr. 24381 din 4 ianuarie 1939, pentru „Firma Gelber et Fii din Breaza, Bucovina, Fabrica de cherestea și lăzi”, sunt semnate de primire de către proprietarul David Gelber²¹.

Din acest fapt rezultă, în opinia noastră, spiritul antreprenorial în căutarea noilor produse ce se cereau atunci de către consumatori, precum și creativitatea proprietarilor, doritori de a face profit și a fi în ton cu cerințele pieței.

Din procesul verbal nr. 13 din data de 18 octombrie 1928, dresat cu ocazia ședinței extraordinare cu comisiile speciale ale fondului funciar și exploatații silvice ale Primăriei Dorna Candreni, aflăm o serie de informații despre „Convenția încheiată între Comuna Dorna Candrenilor și următorii comercianți: Moses Pächt din Vatra Dornei și Herș Ernst din Seletin județul Rădăuți”²².

Moses Pächt deținea o Fabrică de scânduri în Vatra Dornei, cu un capital social de 800.000 lei și avea o productivitate de 8.000 m³ cherestea/an și un număr de 80 de angajați la data de 21 februarie 1923. Mai aflăm că Societatea „Pets Göetz et Comp”

¹⁶ *Ibidem*, f. 57

¹⁷ *Ibidem*, dosar 27/1921, f. 9.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, f. 28.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, f. 66.

²² *Ibidem*, dosar 38/1922, f. 3.

din Vatra Dornei avea trei fabrici de cherestea cu o producție de 40.000 de m³ pe an, cu un capital social de 40.000.000 lei și personal angajat între 340-400 de persoane²³. Isak Fessler avea o moară în Vatra Dornei cu un capital social de 40.000 de lei²⁴.

O fabrică de cherestea aveau și numiții Samuel Goldenwing și Iacob Scheuermann din Iacobeni, cu un capital social de 300.000 lei, având o producție de 4.000 m³ de scândură/an și un număr de 38 de angajați²⁵.

În contractul de schimb de exploatare nr. 23 din 22 februarie 1923, încheiat între Rosa Greif, succesoarea universală a lui Jankel Reichmann²⁶ și Primăria Dorna Candrenilor, apar înscrși martorii Isodor Ringel și Dr. Joachim Greif. Schimbarea s-a aprobat conform ordinului 3359 din 6 noiembrie 1922, al Directoratului General de Interne din Cernăuți. De asemenea, am găsit documente ce atestă încheierea la 24 februarie 1923 a unui contract de schimb de exploatare, între Kalaman Sekler și Simche Sekler din Putila și Domnul Arthur Sekler, comerciant din Cernăuți. Schimbarea s-a aprobat în conformitate cu ordinul 3359 din 6 noiembrie 1922 al Directoratului General de Interne Cernăuți²⁷.

Schulem Josef Leibovici și Moses Levin depun la 16 septembrie 1923 cererea cu nr. 12.993, adresată către Prefectura Gura Humorului, pentru autorizarea fabricii de lăzi „SILEX”. Aceasta avea în componență o mașină de vapor și primește autorizația de funcționare nr. 2821 la data de 18 ianuarie 1924²⁸.

Firma lui M. Kislinger și Marcus Schapira a primit documentul nr. 17.068 de înștiințare din partea Prefecturii Gura Humorului, relativ la data recepției oficiale pentru fierăstrăul reconstruit, aceasta având loc în data de 22 decembrie 1923²⁹.

Fierăstrăul avea în componență, în hala principală: un gater de butuci, un gater de despicat, un gater de despicat de 30, un fierăstrău circular, un ferăstrău pendular. În hala secundară se regăseau un gater de despicat de 18 și un fierăstrău circular. Fabrica de cherestea trece prin reconstrucții în anul 1929, procesul de modernizare constând în adăugarea unui gater de 24 și a unui fierăstrău pendulă. Planurile de modernizare sunt retrimise Prefecturii cu adresa 7.580 din 27 mai 1929, fiind semnate de Salomon Schapira, noul proprietar al fabricii³⁰.

În procesul verbal nr. 10 din data de 18 februarie 1923, încheiat cu ocazia ședinței extraordinare cu comisiile speciale ale fondului funciar și exploatații silvice ale Primăriei Dorna Candreni, este amintită o „Dezbatere referitoare la cumpărarea unui complex de munte de lângă muntele deja cumpărat la Sarata și Ialovița pentru completarea acestuia”. Documentul în cauză menționa reglarea diferendelor și

²³ *Ibidem*, dosar 38/1923, f. 53.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, f. 19.

²⁶ *Ibidem*, dosar 38/1922, f. 5.

²⁷ *Ibidem*, f. 8.

²⁸ *Ibidem*, dosar 35/1923, f. 2.

²⁹ *Ibidem*, dosar 36/1923, f. 4.

³⁰ *Ibidem*.

problemelor apărute în procesul de exploatare a pădurii. Printre firmele ce doreau rezolvarea aspectelor economice apare societatea „Molidul” din Frasin, reprezentată de frații Scheiber și de către numiții Antschel Jakob și Meschulam Drukman³¹.

Antschel Jakob și Meschulam Drukman aveau fabrică de cherestea cu un capital social de 3.000.000 lei, 20 de lucrători și o producție de 5.000 de m³ de cherestea pe an în Vama anului 1923³².

Firma „Moldova”, cu fabrica în Vatra Dornei, este de acord cu noul contract din data de 30 martie 1923, cu subtitlul „Lemn de construcție și cherestea”, legat de pădurile comunei Dorna Candreni. Acest document este semnat din partea Firmei „Moldova” de către Solomon Păcht și de către primarul comunei Dorna Candrenilor³³.

Societatea „Moldova”, cu sediul în localitatea Frasin, realiza o producție de 20.000 m³ lemn/an și deținea un capital social de 10.000.000 lei. Avea un număr de 170 de angajați³⁴ și trimitea memoriul tehnic cu nr. 12.413 în data de 13 decembrie 1937, prin care cerea probarea instalațiilor introduse recent în fabrică. Astfel, la fabrica de lăzi găsim următoarele utilaje: 3 fierăstraie circulare pendulare, 1 gealău marca Kirschner Leipzig, 1 gealău simplu Freser, 1 fierăstrău circular de spintecat marca Bolider – Suedia, 1 fierăstrău circular de spintecat, 1 fierăstrău circular, 1 fierăstrău circular cu 2 discuri, 2 mașini freser (frezat). În alte dependențe ale fabricii existau și următoarele mașini și unelte: 1 fierăstrău circular, 1 fierăstrău marca Bolider – Suedia, 1 gealău pentru fier, 1 sfredel, 1 locomobil 8 c.p. Borsig-Berlin, o mașină de ascuțit gelaie, o mașină de ascuțit fierăstraie și un șlefuitor mecanic pentru fabrica din Vatra Dornei. Documentele și planurile acestei modernizări au fost semnate de către directorul fabricii, Josef Schisber³⁵.

Solomon Gründberg deținea o fabrică de var cu o producție de 52 de vagoane pe an, cu 5 lucrători, în comuna Fundul Moldovei Județul Cîmpulung și un capital social de 20.000 lei în anul 1923³⁶.

Israel Fischler & S. Wildamn, ce dețineau o fabrică de cherestea în Vatra Moldoviței, depun la Prefectura Cîmpulung, la data de 22 Februarie 1923, o cerere privind mărirea fabricii cu un gater și un fierăstrău cu masa mobilă³⁷.

Prin adresa cu nr. 11.356 din 4 septembrie 1934 trimisă către Prefectura Cîmpulung, aflăm că proprietarul fabricii de cherestea „fostă Feredeș”, Moses Stern, dorește autorizarea modernizării fabricii pentru creșterea producției, prin aducerea de noi mașini, la fabrica situată în localitatea Stulpicani. Moses Stern, în urma raportului nr. 735 din 1 octombrie 1935, primește autorizația de funcționare cu următoarele

³¹ *Ibidem*, dosar 38/1922, f. 2.

³² *Ibidem*, dosar 38/1923, f. 55.

³³ *Ibidem*, dosar 36/1923, f. 31.

³⁴ *Ibidem*, dosar 38/1923, f. 38.

³⁵ *Ibidem*, dosar 33/1923, f. 2.

³⁶ *Ibidem*, dosar 38/1922, f. 35.

³⁷ *Ibidem*, dosar 30/1923, f. 2.

dotări: un gater de 30 marca Tinker, un locomobil marca Wolf și un gater de despicat marca Hoffmann³⁸.

Stațiunea Balneo-climaterică Vatra Dornei (Dorna Watra, până în 1918), a prezentat numeroase oportunități de afaceri pentru evreii din districtul politic (până în 1918) apoi județul (începând cu 1919) Câmpulung. Datorită existenței stațiunii, Dorna se dezvoltă și se extinde rapid, devenind unul dintre cele mai frumoase târguri din Europa de Est, un model de frumusețe, cu o creștere rapidă atât din punct de vedere al populației stabile, locurilor de muncă, precum și din punct de vedere al numărului și statutului turiștilor. Această creștere a fost comparată adesea cu dezvoltarea turistică de tip american, dar cu modele culturale austriece, devenind un punct important al dezvoltării Bucovinei în epoca francisco-josefină, continuată și în perioada interbelică, în vremea României Mari.

Dr. Arthur Löbel a fost medicul balneolog care vreme de 35 de ani a condus activitatea balneară din Vatra Dornei, fiind considerat, din punct de vedere medical, întemeietorul stațiunii balneare moderne de aici. Potrivit informațiilor din articolul scris de către Isidore Singer și Frederick T. Haneman pentru *The Jewish Encyclopedia*, apărută la New York în 1906 (vol. 8 pp.146-147), Arthur Löbel s-a născut în localitatea Roman în data de 15 mai 1857, într-o familie de evrei români. Gimnaziul îl urmează la Cernăuți, iar cursurile de medicină la universitățile din Viena și Paris, pe care le absolvă la 1883. Din 1884 servește ca asistent la celebrul spital „Allgemeines Krankenhaus” (AKH) din Viena, iar din 1885 este numit medic la băile din Vatra Dornei, unde practică medicina balneară în sezoanele de vară, în perioada cuprinsă între 1 iunie – 30 septembrie. În perioada de iarnă, practică medicina la Viena. Pentru inovație și merite deosebite în special în medicina balneară, primește titlul de Consilier Imperial – *Kaiserlicher Rath*³⁹. Se ocupă de stațiunea balneoclimaterică Vatra Dornei în calitate de medic balneolog (1885-1922) „întâi ca arendaș al stabilimentului, apoi ca angajat al Fondului Bisericesc” și se stinge în 1923 la Mödling (Austria), deși există opinii în conformitate cu care ar fi murit la Cernăuți în 1939⁴⁰.

Dezvoltarea turismului balnear a atras după sine și activități conexe, cum ar fi transportul turiștilor – birjăritul, deschiderea de restaurante și cafenele precum și alte activități economice, fapt surprins în documentele arhivistice păstrate din vremea României Mari. Prezentăm în continuare o listă de persoane, pe care îi considerăm după nume evrei, angrenate în activitățile economice din Vatra Dornei după 1919. La finalul rândurilor este menționat anul în care ocupațiile acestor persoane au fost luate în evidență de către autorități.

Lackner Ispak – dentist tehnic Vatra Dornei, str. Regele Ferdinand nr. 1170 – 1919⁴¹

³⁸ *Ibidem*, dosar 51/1925, f. 44.

³⁹ <https://jewishencyclopedia.com/articles/10072-lobel-arthur>. Accesat 28.05.2023

⁴⁰ Emil Satco, Alis Niculică, *Enciclopedia Bucovinei. Personalități, localități, societăți, presă, instituții*, vol. II, G-O, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer, 2018, p. 402.

⁴¹ Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale (SJANS), fond Prefectura Județului Câmpulung, dosar 20/1920, f. 2.

Schendel Abraham – Birjar – Vatra Dornei – 1920⁴²

Reisberg Mendel Leib – Birjar – Vatra Dornei – 1920⁴³

Sommer Hersch Kohos – Birjar – Vatra Dornei – 1920⁴⁴

Kapfe Kuc Hannus – Maistru Constructor – Strada Grănicerilor, Vatra Dornei – 1903⁴⁵

Mühlard Elias – Birjar – Vatra Dornei – 1919⁴⁶

Heiman Adolf – Fabrica de apă gazoasă – Strada Grănicerilor nr. 603 – Vatra Dornei – 1920⁴⁷.

La arhivele sucevene am consultat și Brevetul nr. 2921 /21 al numitului Benjamin Schwartz născut în 1879 la Fălticeni, domiciliat în Vatra Dornei, str. Regele Ferdinand nr. 18, care avea dreptul „de a ține un depozit de spirt și vin în curtea Doamnei Rosa Kasane”⁴⁸.

Numita Rosa Schajowiez din Vatra Dornei, născută Fischler, depunea cererea nr.1617 din 25 aprilie 1923 pentru eliberarea unui brevet pentru ospătărie și lăptărie pentru imobilul său din Vatra Dornei, str. Regele Ferdinand nr. 317.⁴⁹

La Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale, fond Prefectura Județului Câmpulung, dosar 35/1924, am găsit un document important care face o radiografie sugestivă privitoare la activitatea de servicii de crâșmărit, ospătărit și lăptărit și la răspândirea firmelor evreiești (proprietari sau arendași) la nivelul judecătorei Vatra Dornei (localitățile Vatra Dornei, Iacobeni, Dorna Candreni, Cărlibaba). Tabelul original este scris pe 35 de pagini, denotând faptul că, practic, aceste servicii erau în anul 1924 „apanajul” practic exclusiv al evreilor.

Numele și prenumele concesionarului	Sediul, Strada, numărul casei	Felul concesiilor (de crâșmărit, ospătărit, lăptărie) cu toate drepturile conferite de articolul 16 din registrul meseriilor	Nr și data concesiilor	Numele și prenumele arendașului	Data și numărul contract
Fondul bisericesc greco oriental din Bucovina Cazinou Balnear	Vatra Dornei Nr. 1068	Crâșmărit și ospătărit a) a servi bucate inclusiv specialități și delicatose b) a vinde vin – cu excepția vinului moldovenesc c) a vinde băuturi spirtoase cu excepția vinarsului preparat d) a servi cafea, ceai, ciocolată și alte băuturi calde și răcoritoare e) a ține jocuri permise	Nr. 315 10/1/ 1899	Adler Solomon Adler Solomon Adler Solomon	2380 din 19/6/1920 1344 din 21/4 /1924 8707 din 5/6/1930

⁴² *Ibidem.*

⁴³ *Ibidem.*

⁴⁴ *Ibidem.*

⁴⁵ *Ibidem.*

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ *Ibidem.*

⁴⁸ *Ibidem*, f. 28.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 48.

		Lărgit cu Decretul Prefecturii a) a vinde bere b) a vinde vin moldovenesc c) a vinde și băuturi spirtoase și cu paharul	Nr. 44593 25/011/1912		
Prăvălia Românească Vatra Dornei		Crâșmărit și ospătărit a) a adăposti străini b) a servi mâncări calde și reci c) a vinde vin, bere și vin de poame d) a vinde băuturi spirtoase e) a servi cafea, ceai, ciocolată și alte băuturi calde și răcoritoare f) a ține jocuri permise	9068 8/4/1900	Păcht Sokmaje	11667 din 14/4/1912 până în 1921
Carl Bronștein	Vatra Dornei nr. 757	Crâșmărit și ospătărit cu toate drepturile conferite de articolul 16 din registrul meseriilor	18252 23/5/1910 44725 25/12/1912 46255 15/11/1913		
Salomon Kahan Rosa Kahan	Vatra Dornei nr. 705	Crâșmărit și ospătărit cu toate drepturile conferite de articolul 16 din registrul meseriilor	6971 24/12/1892 793 17/2/1915		
Ettel Gottlieb	Vatra Dornei nr. 827	Ospătărit a servi bucate calde și reci	44608 25/12/1920		
Sofie Faust	Vatra Dornei nr. 761	Crâșmărit și ospătărit cu toate drepturile conferite de articolul 16 din registrul meseriilor	11617 21/12/1915 24/7/1918	Hasmann Goldstein	3651 30/9/1824
Fischel Leib	Vatra Dornei nr. 27	Crâșmărit și ospătărie a.1) a servi numai mâncare cușer reci a.2) a servi bere și vin	38534 5/8/ 1913		
		b) a servi bucate c) a vinde vin, bere și vin de poame d) a servi cafea, ceai, ciocolată și alte băuturi calde și răcoritoare e) a ține jocuri permise	2734 17/9/1921		
Mina Sachter	Vatra Dornei Regele Ferdina nd nr. 328	Crâșmărit și ospătărit cu prevederile b, c, d, e f, ale articolul 16 din registrul meseriilor	44625 18/2/1920 4287 12/3/1921	Mendel Leib Reisberg	4287 12/5/1921
Israel Körmer	Vatra Dornei	Crâșmărit și ospătărit b) a servi bucate calde și reci c) a vinde vin d) a servi cafea, ceai, ciocolată și alte băuturi calde și răcoritoare	181 8/1/1918		
Sara Schieber	Vatra Dornei nr. 852	Crâșmărit și ospătărit b) a vinde vin și bere d) a vinde băuturi spirtoase și licoare f) a servi cafea, ceai, ciocolată și alte băuturi calde și răcoritoare	12664 18/9/1901 34848 26/1/1910 517	Iakob Klier Păcht Solomon	1323 25/5/1925 1012 29/7/1929

Meschulem Druckmann Rua Druckmann	Vatra Dornei nr. 42	Crâșmărit și ospătărit cu toate drepturile conferite de articolul 16 din registrul meseriilor	2613 22/3/1894 26472 1/9/1906 44622 22/12/1916	Nuckem Kahan	4522 4/2 1912
Nuckem Bronstein	Vatra Dornei nr. 707	Crâșmărit și ospătărit cu toate drepturile conferite de articolul 16 din registrul meseriilor	3125 26/2/1904 49250 18/12/1910 17953 11/5/1912		
Charlotte Katz	Vatra Dornei	Crâșmărit și ospătărit a) a adăposti străini b) a servi bucate c) a vinde vin, bere și vin de poame d) a servi cafea, ceai, ciocolată și alte băuturi calde și răcoritoare	3238 8/9/1919 1539 16/6/1925		
Pesie Stein	Vatra Dornei nr. 645	Lăptărie f) a servi cafea, ceai, ciocolată, copturi și bucate preparate cu lapte	4171 12/11/1919		
Leon Rigler Elesusra Rigler	Iacobeni	Crâșmărit și ospătărit cu toate drepturile conferite de articolul 16 din registrul meseriilor	49696 22/12/1910 903 24/	Carl Lang	143 13/5/1922
Juda Beer Budik	Iacobeni nr. 287	Crâșmărit și ospătărit cu prevederile b, c, f și g ale articolul 16 din registrul meseriilor	2704 20/9/1919		
Falik König	Iacobeni nr. 681	Crâșmărit și ospătărit cu toate drepturile conferite de articolul 16 din registrul meseriilor în afară de g (a ține jocuri permise)	4689 13/12/1919 884 18/2/1920		
Solomon Leib Pächt Sara Pächt	Dorna Candrenilor nr. 595	Crâșmărit și ospătărit cu toate drepturile conferite de articolul 16 din registrul meseriilor în afară de g (a ține jocuri permise)	20010 25/8/1913 3220 28/7/1922	Mendel Pächt	3221 / 1922
Schimi Itzig Pächt	Dorna Candrenilor nr. 776	Crâșmărit și ospătărit cu toate drepturile conferite de articolul 16 din registrul meseriilor	13519 5/1/1898 41059 25/12/1910		
Jetti Leib	Cârliba nr. 184	Concesie a) a vinde băuturi spirtoase de la 1/8 litri în sus în sticle înfundate b) a vinde vin de la 1/2 l în sus în sticle înfundate	61062 6/1/1914 1314 28/3/1923		
Schaie Bronștein	Cârliba nr. 28	Crâșmărit și ospătărit cu toate drepturile conferite de articolul 16 din registrul meseriilor	2 8/1911 468 31/1/1922	Iuliu Kohn	2625 1/10/1925
Chaie Hammer	Dorna Candrenilor nr. 596	Concesie a vinde băuturi spirtoase în vase închise, în cantități de până la 5 l	3705 28/9/1922		
Fischel Greif	Iacobeni nr. 341	Concesie a vinde băuturi spirtoase în vase închise, în cantități de până la 5 l	2594 27/6/1921 5139 29/11/1922		

Regina Schader	Vatra Dornei str. Grănicelor nr. 861	Lăptărie a) a servi cafea, ceai, ciocolată și alte băuturi calde și răcoritoare	3855 21/9/1920		
Rosa Willer	Vatra Dornei str. Unirii nr. 1323	Ospătărie b) a servi bucate	1496 22/4/1921		
Simon Freier Brasse Freier	Vatra Dornei str. Grănicelor nr. 718	Crăsmărit și ospătărit cu toate drepturile conferite de articolul 16 din registrul meseriilor	3296 13/8/1921	Freier Menasche	1692 2/8/1923
Josef Schande	Vatra Dornei	Ospătărie b) a servi bucate	442 4/2/1923		
Rosa Schajovici	Vatra Dornei Regele Ferdinand nr. 317	Ospătărie și lăptărie a servi bucate calde reci, cafea, ceai, ciocolată și alte băuturi calde și răcoritoare	1839 12/5/1923		
Jakob Drukman Hotel Central	Vatra Dornei Regele Ferdinand nr. 42	Crăsmărit și ospătărit cu toate drepturile conferite de articolul 16 din registrul meseriilor	2235 13/2/1923	Kamer Moses A renunțat la dreptul de locșitor Kamer Moses	2424 22/2/1923 17237 15/1/1926
Ipak Schwarz	Vatra Dornei str. Unirii	Crăsmărit și ospătărit cu drepturile conferite de articolul 16 din registrul meseriilor a, b, f	356 11/2/1925 1497 5/6/1925		
Abraham Berl	Vatra Dornei str. Unirii	Ospătărie a servi bucate calde reci	2605 28/9/1925		

Luându-se în calcul oportunitatea de afaceri din domeniul tratamentului balnear precum și existența unei populații evreiești numeroase în orașul Câmpulung Moldovenesc, a apărut „Stabilimentul Băilor Comunității izraelite din Câmpulung”. Comunitatea israelită depunea cererea nr. 13804 din 1923 pentru a primi autorizația de funcționare, obținută însă abia la 1 ianuarie 1926. Stabilimentul era format din mai multe încăperi și anexe.

Astfel, exista „spațiul Cazanelor, format din următoarele componente: cazan de abur, fântână, 2 pompe de abur, cazane pentru cetina de molid, sobă pentru asudat (transpirat). Băile de abur formate din: sala de masaj, sala de duș, sala de asudare (transpirare cu pietre și abur) sala de răcorire, sala de dezbrăcare, anticameră și casă”⁵⁰.

⁵⁰ *Ibidem*, dosar 46/1923, f. 31.

În componența băilor mai funcționau și „4 cabine de acid carbonic, 5 cabine de băi cu nămol, 8 cabine cu cetină de molid, sala de așteptare cu fântână și closet (privată), hidroterapie cu 4 cabine pentru dezbrăcat”⁵¹.

Clădirea mai avea în componență și „stabilimentul pentru prepararea nămolului, sala pentru prepararea acidului carbonic și pompa de abur, fântână, cancelarie, sală pentru ordinațiuni medicale și coridor.” Acest complex a fost reautorizat după război cu autorizația nr. 2382 din 29 octombrie 1923 de către Inspectoratul Industrial Cernăuți⁵².

Prin adresa nr. 1955 din 31 ianuarie 1941, către Prefectura Câmpulung, aflăm că Moritz Katz este arendașul de drept al Stabilimentului băilor, proprietatea Comunității izraelite din Câmpulung din str. Dimitrie Cantemir nr. 28, cu actul din anul 29 Septembrie 1937 și dorește să-și îndeplinească drepturile legale în această privință⁵³.

Viața economică înfloritoare din Câmpulung Moldovenesc și existența unei populații evreiești numeroase au permis înflorirea birturilor și cârciumilor. Oferim în continuare o serie de exemple ilustrative sub acest aspect.

În 1920, Mina Hauslich primea un „Permis pentru vinderea de mâncări și beuturi peste timpul permis, la birtul comunal în Câmpulung Moldovenesc. Permisa aceasta nu cuprinde și vinderea în decomun sau în detail de beuturi spirtoase rafinate (arse)”, se menționa în textul brevetului din 7 mai 1920⁵⁴.

Leonora Koppelman obținea o prelungire a brevetului de crâșmărit din 3276/12 -31 iulie 1912 prin decizia 8177/20 din 14 octombrie 1920. Licența permitea desfășurarea următoarelor activități: „de-a servi și vinde mâncări reci și calde; de-a servi și vinde bere și vin; de-a servi și vinde beuturi spirtoase (arse); de-a servi cafea, ceai ciocolată și alte beuturi calde și gustări; de-a găzdui oaspeți la casa nr. 321 Câmpulung”⁵⁵.

În dosarul nr. 28/1922 Fond 63, la capitolul „Rapoarte, decizii și corespondență privind organizarea și activitatea Comunității evreiești din Câmpulung” apare în diferite documente numele Dr. Dawid Koppelman și Koppelman Israel⁵⁶, ceea ce poate indica un grad de înrudire al acestora cu numita Leonora Koppelman.

În tabloul cu concesiunile de crâșmărit și ospătărit din Valea Seacă, aferent adresei nr. 3285 din 1921 se precizează că următoarele persoane dețineau brevet și exercitau servicii: Leib Blumen cu autorizația nr. 42270 din 25.12.1910 și Abraham Halstuch cu autorizația 42269 din 25.12.1910.⁵⁷

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, f. 52.

⁵⁴ *Ibidem*, dosar 20/1920, f. 5.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 21.

⁵⁷ *Ibidem*, dosar 20/1920, f. 17.

Herer Leisar deținea sau lucra la tipografia Câmpulung, așa cum era menționat în avertismentul nr. 11.216 din 13/9/1920, dat de primăria Orașului Câmpulung⁵⁸.

Jackob Fischler din Gura Humorului cerea și obținea brevetul de crâșmărit nr. 16865 din 18.07.1922.⁵⁹

La finalul articolului, dorim să arătăm că identificarea persoanelor de religie mozaică/etnie evreiască care dețineau firme, întreprinderi sau societăți legate de comerț sau altă activitate economică în fostul județ Câmpulung, realizată acum, după o sută de ani, sprijiniți pe documentații care nu sunt complete și în care nu apar întotdeauna precizări cu privire la religia/naționalitatea persoanelor în cauză, se realizează cu dificultate, cu ajutorul coniecturilor, investigației și deducției.

Astfel, în tabelele următoare, punem cu litere îngroșate numele unor persoane care sunt menționate pe de o parte în activități economice iar pe de altă parte în conducerea comunității evreiești din orașul Câmpulung Moldovenesc.

Din tabelul privind sfatul negustoresc din anul 1924, secția Câmpulung, extragem o serie de persoane care, după nume, erau de origine evreiască. Tabelul în cauză înregistrează 67 de persoane, cu meserii și activități diverse⁶⁰.

Drach David – Vicepreședinte		Comerciant	
Leher Abraham – Vicepreședinte		Comerciant	
Picker Friedrich - Secretar General		Industriaș	
Chaim Sobe	Birtaş	Leib Tamler	Comerciant
Abraham Schieber	Birtaş	Samuel Spetter	Birtaş
Joser Gehl	Comerciant	Hersch Rosner	Măcelar
Schulem Steiner	Comerciant	Saul Bauer	Comerciant
Rippel Ersig	Comerciant	Pauker Isidor	Comerciant
Zlamal Alois	Comerciant	Moses Moser	Comerciant
Heller Isak	Comerciant	Sobe Samuel	Comerciant
Salomon Ostfeld	Comerciant	Bar Leon	Industriaș
Josier Jacob	Birtaş	Hirschhaut Noa	Traficant
Jawetz David	Comerciant	Ellenbogen Chaim	Comerciant
Thau Israel	Comerciant	Sobe Wolf	Comerciant
Beer Leon	Comerciant	Kahan Josef	Comerciant
Spetter Koppel	Comerciant	Schneider Osias Moses	Comerciant
Salomon Pauker	Director	Godel Moses	Comerciant
Julius Kreindler	Industriaș	Schläffer David	Comerciant
Samuel Wagner	Birtaş		

⁵⁸ *Ibidem*, dosar 26/1920, f. 19.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 197.

⁶⁰ *Ibidem*, dosar 35/1924, f. 52.

În continuare, prezentăm tabelul cu membrii conducerii comunității israelite din Câmpulung din anul 1921, aleși la 14 decembrie și menționați în adresa comunității israelite, cu nr. 16.085 din 20 decembrie 1921, trimisă către Prefectura Câmpulung⁶¹.

Sigmund Picker	Isidor Fischer	Abraham Gelber	Fische Siegel
Drach David	Abraham Tanner	Moses Moser	Simon Druckmann
Iossel Tarter	Gedalie Held	Chaim S. Schieber	Israel Wassermann
Friederich Pichler	Israel Burg	Chaim Sobe	Leon Baumgarten
Schmiel Melzer	Hermann Leib	Strul Pesate	Solomon Rosner
Iossel Burg	Seide Schegel	Tobias Hern	Sigmund Huttman

În aceeași adresă, sunt prezentați și membri locuitori:

Elias Schwartz	Solomon Boschorn	Adolf Maidanok	Mendel Pistiner
Isac Long	Emannuel Wassermann	Abraham Richmann	Moses Muhlard
Uscher Sandzen	Iossel Weibel		

Față de cei înscriși în documentul trimis spre prefectură au mai fost și alți membri ai comunității care au votat această listă, adunarea a fost condusă de președintele Drach David și vicepreședintele Bar Arcadius. Au mai fost prezente acolo și următoarele persoane:

Kahan Isak	Schäffer David	Jawetz Salomon	Ellenbogen Chaim	Holdengröber Moses
Laurmann Wolf	Schächter Iankel	Ostfeld Solomon	Gottlieb Schaje	Burg Israel
Kolber Abraham Mendel	Schacter Aron Fundul Moldovei	Beer Leon	Meer Iosef	Katz Leibisch

Prin adresa nr. 8617 din 11 iunie 1932 a comunității israelite din Câmpulung către Prefectura Câmpulung, se cerea luare în evidență a noii conduceri a acesteia⁶².

Leon Beer	Süssie Brauner	O. M. Schneider	Chaim Ellenbogen
Josef Meier Fridle	Dr. Karl Gelber	Bruno Glücksmann	Wolf Loker
Dr. Friedrich Hass	Leibisch Katz	Dr. Dawid Koppelman	Jossel Meer
Dr. Rudolf Medilans	Moses Moser	Elias Panner	Friedrich Picker
Moritz Reischer	Solomon Stein	Mendel Sternschuss	Schläffer David
Samuel Spetter	Samuel Wagner	Wassermann Israel	Dr. Fischl Siegl

Concluzii

⁶¹ *Ibidem*, dosar 28/1922, f. 4.

⁶² *Ibidem*, f. 122.

Evreii din județul Câmpulung au fost implicați în perioada interbelică în principal în afacerile cu lemn și cherestea, comercializarea de alimente și băuturi, activități legate de turismul balneoclimateric din orașele Câmpulung și Vatra Dornei.

Mașini și instalațiile, introduse pentru creșterea producției, planurile desenate păstrate, bine gândite din punct de vedere tehnic, personalizate pentru fiecare firmă, arată profesionalismul și înalta instruire a inginerilor evrei, sau care lucrau la firmele deținute de către evreii din județul Câmpulung, ce se formaseră în școlile din fostul Imperiu Austro-Ungar.

Mașinile și tehnica modernă, combinată cu planurile de afaceri foarte bine făcute, la standardele europene ale vremurilor de atunci, arată aplecarea spre introducerea de metode inovatoare industriale și de afaceri de către evreii din acest județ, fapt de care a profitat implicit și Bucovina, și România Mare.

Dominarea de către evrei a afacerilor economice ale județului Câmpulung din perioada interbelică nu a fost o surpriză ci o continuare a unei situații existente încă din vremea în care ducatul Bucovina făcea parte din Austro-Ungaria.

Bibliografie selectivă

I. Documente inedite

Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale (SJANS), fond Prefectura Județului Câmpulung, dosarele 17/1920, 20/1920, 24/1921, 26/1920, 26/1921, 27/1921, 28/1922, 38/1922, 30/1923, 33/1923, 35/1923, 36/1923, 38/1923, 46/1923, 35/1924, 51/1925.

II. Resurse electronice

<https://jewishencyclopedia.com/articles/10072-lobel-arthur>

III. Lucrări generale

Roșu, Traian, *Amintiri în legătură cu unirea Bucovinei și intrarea armatei române*, în Ion I. Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul Unirii. 1918*, Cernăuți, Tiparul Glasul Bucovinei, 1938.

Satco, Emil, Niculică, Alis, *Enciclopedia Bucovinei. Personalități, localități, societăți, presă, instituții*, vol. II, G-O, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer, 2018.